

לעומת זאת בזמן התלמוד התייחס המושג 'יד' בלשון בני אדם לכף היד ולאמה עד המרפק⁵.

יד

א. הגדרת המושג

המושג 'יד' בתורה מתייחס בדרך כלל ליד אנטומית, אלא אם כן לא ניתן לפרש את המושג בצורה הראשונית, שאז מתפרש המושג באופן מושאל⁶.

יד האדם במובן הלכתי נידונה בתורת איבר של אדם או בעלי חיים. כמו כן משמש המושג יד במובן של קניין בדברים הניתנים ביד; במובן של דבר נספח בענייני טומאה והכשר לטומאה;

'כף היד' הוא החלק של היד שאליה מחוברות האצבעות. במובן מצומצם כף היד הוא החלק הפנימי של היד, בניגוד לגב היד, שהוא החלק החיצוני⁷. 'פס היד'⁸ הוא קצה היד או כף היד.

ובמובן של דיבור קטוע בענייני נדרים ונזירות.

למושג 'יד' פירושים מושאלים אחדים: חלק הבולט מן הכלי לצורך אחיזה⁹, בדומה ליד בגוף. משימוש זה של יד לקוח המושג 'יד' (ובלשון רבים: 'ידות') הכלי, היינו ידית של כלי, או דבר המחובר לכלי וטפל לו, במובנים מסויימים. וכן 'יד' (ובלשון רבים: 'ידות') האוכלים, היינו דבר המחובר לאוכל ומשמש לאחוז

בלשון תורה משמש המושג 'יד' לעתים באופן מצומצם לכף היד¹, וכן הוא ביחס לקידוש ידים ורגלים של כהנים במקדש, ש'יד' הוא עד הפרק², או לחלקים אחרים של הגפה העליונה, כגון בתפילין ש'ידך' היא הקיבורת³; ולעתים 'יד' משמש במושג רחב של הגפה העליונה כולה, כגון בנשיאת כפים של כהנים ש'יד' כוללת גם קנה וזרוע⁴.

א. [5] ערכין יט ב. [6] ראה בי"מ נו ב. [7] שבת קט א. [8] דניאל ה ה,כד. [9] שמות כו יז.

[1] ראה תרגום אונקלוס ויקרא יד טו; רש"י מנחות לו ב ד"ה ירך. [2] חולין קו ב; ערכין יט ב. [3] ערכין שם. [4] סוטה לח

אדם בנויות לפעילויות מתוחכמות, כשהן חופשיות מהצורך לשימוש בהליכה ובעמידה, היא אחת התכונות החשובות המבדילות את בני האדם משאר היצורים בעולם.

אנטומיה

יד האדם, במובן של הגפה העליונה, מחולקת לארבעה חלקים: הזרוע, האמה, כף היד, האצבעות.

הזרוע — היא החלק המחובר את הגפה העליונה לעצם השכמה. הזרוע מורכבת מעצם הזרוע¹⁷, שעליה מורכבים שרירים המניעים את הזרוע ואת האמה. ביניהם יש לציין את שריר הדלתא¹⁸, שריר הזרוע הדו-ראשי¹⁹, ושריר הזרוע התלת-ראשי²⁰. מיפרק השכם²¹ של הזרוע והשרירים המורכבים סביבה מאפשרים תנועות מגוונות ביותר של הזרוע לכל כיוון.

האמה — היא החלק המתחבר לזרוע ולכף היד. האמה מורכבת משתי עצמות: החישור²² והגומד²³. מספר שרירים מתחברים לעצמות אלו, והן מאפשרים תנועות כיפוף ויישור במיפרק במרפק²⁴, וכן תנועות פנימה והחוצה²⁵. עצמות האמה מתחברות לעצם הזרוע במיפרק המרפק, ולשורש כף היד, במיפרק שורש

בו את האוכל, כגון עוקצי פירות וכיוצא. בהשאלה מצינו 'ידות' אף לאדם ולבעלי חיים, כגון השיער והשיניים והציפורניים וכיוצא, שאף כלפיהם משתמשים במושג כללי של ידות. מתוך ידות הכלים לקוח בהשאלה גם המושג 'ידות נדרים' או 'ידות נזירות' (ולעתים: יד או ידים), היינו דיבור מקוטע שניתן להבין ממנו כוונת המדבר אף על פי שלא ביאר דבריו בשלימות¹⁰.

כמו כן משמש המושג 'יד' באופן מושאל לחלק או מנה¹¹, צד¹², מצבת זכרון¹³, ברשות או באמצעות¹⁴. כמו כן הושאל המושג 'יד' גם כלפי הקב"ה¹⁵, והוא רק על דרך ההשאלה להורות לנו שהקב"ה עושה פעולות¹⁶.

בעניין קטוע יד — ראה ערך גדם.

ב. רקע מדעי

ייחודיות — הידיים של בעלי חיים הן הגפיים הקדמיות, המשמשות לעמידה ולהליכה כמו הרגליים, שהן הגפיים האחוריות. לעומת זאת הידיים של בני אדם איבדו את משמעותן כאיברי עמידה והליכה, פרט לתנוקות בשלבי הזחילה. הידיים משמשות בעיקר לתפיסה ולאחיזה של עצמים, להתגוננות, ומיקום של קולטני חוש המישוש והטמפרטורה. העובדה שידי

בדברי השופט אלון בג"צ 461/81 דויד נ' בית הדין המשמעתי הארצי של לשכת עורכי הדין בישראל פ"ד לו(1) 779. [17] humerus. [18] deltoideus. [19] biceps brachii. [20] triceps brachii. [21] scapula. [22] radius. [23] ulna. [24] flexion and extension. [25] pronation and supination.

[10] ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כא, עמ' תרנא. [11] בראשית מג לד. [12] דברים ב לו. [13] שמואל ב יח יח. [14] בראשית ל לה; שמות כב ג, ובמכילתא שם; במדבר כא כו. וראה רש"י סנהדרין פה ב ד"ה שיכניסנו. [15] שמות ט ג. [16] רמב"ם, מו"נ א מו. וראה עוד משמעויות ופרשנויות שונות של המושג 'יד'

מיעוט שרירים.

כף היד.

תיפקוד כף היד בכלל והאגודל בפרט הוא ייחודי לבני אדם. האזור התנועתי בקליפת המוח באדם אשר מייצג ומפעיל את כף היד הוא גדול מאד ומיוחד לאדם. עקב כך יש לאדם יכולת הפעלה עדינה ומגוונת מאד של כף היד בכלל ושל האגודל מול האצבעות בפרט. עובדה זו מאפשרת לאדם פעילויות מדוייקות ועדינות, שבהם מותנים עיקר הישגיו הטכניים והאומנותיים. התנועה המיוחדת של האדם להפעיל את האגודל באופן מנוגד לשאר האצבעות היא המאפיינת את האדם (ובמידה פחותה חלק מהקופים), והיא המקנה לאדם כושר תפיסה ואחיזה יעילים ביותר של היד, ובין השאר מאפשרת את יכולת הכתיבה.

ג. היד במקרא ובחז"ל

אנטומיה

לאדם שתי ידיים — יד ימנית ויד שמאלית. אצל רוב בני האדם היד החזקה היא הימנית, בעוד שהיד השמאלית היא יד כהה²⁸, היינו יד חלשה²⁹.

במבנה הגפה העליונה מנו חז"ל את החלקים הבאים:

כף היד, שיש בה חמש אצבעות, ולהם יש שמות נפרדים³⁰; זרת³¹, ונקראת כך מלשון זערת, היינו קטנה וזעירה. אצבע זו נקראת גם אצבע קטנה³²; קמיצה, היא

כף היד — שורש כף היד²⁶ מכיל מספר עצמות קטנות, המסודרות בשני טורים, ויוצרים מצד אחד מיפרק עם שתי עצמות האמה, ומצד שני לחמש עצמות גלילי כף-היד, אשר יחד עם השרירים, הגידים והעור הם המהווים את כף היד²⁷. כל אחת מעצמות גלילי כף-היד מתחברות עם גליל גרמי של אחת האצבעות. לארבע אצבעות יש שלושה גלילים לכל אחת, ולאגודל שני גלילים בלבד.

כף היד מכילה מספר רב של שרירים קצרים, המאפשרים תנועות רבות ומגוונות של חלקי כף היד.

עור השטח הכפי של כף היד הוא עבה וחסר שערות ובלוטות חלב. לעומת זאת הוא עשיר בבלוטות זיעה. העור בשטח הכפי הדוק לרקמות העמוקות, ולא מאפשר תנועה רבה. על פני העור הכפי ישנם חריצים ורכסים רבים, המסודרים בצורה מיוחדת ואופיינית לכל אדם ואדם. טביעתם של קווים אלו הם 'טביעת האצבעות' המשמשת לזיהוי בני אדם, בגלל סידורם המיוחד והייחודי לכל אדם.

עור השטח הגבי עדין יותר עם יכולת תנועתית רבה יותר. הוא מכיל שערות עד גליל האצבעות השני; העור מעל גליל האצבעות האחרון חסר שערות, והוא נושא את הציפורניים. מתחת לעור השטח הגבי ניתן לראות וורידים וגידים, ובאזור זה יש

ברקע המדעי. [30] כתובות ה ב; מנחות יא א. [31] שמות כח טו. [32] מל"א יב י; שבת סד

[26] carpus. [27] metatarsus. [28] מנחות לו א. [29] רש"י שם, פירוש ב. וראה ע' אטר,

משמש כשם כולל לחלק הגפה העליונה שבין פרק המרפק לבין שורש כף היד, והוא כולל את שתי העצמות, ואת כל הרקמות האחרות.

המרפק⁴⁴ הוא המיפרק המחבר את הזרוע עם שתי עצמות האמה. 'מרפק' הוא לשון ארמי, שמקורו נגזר כנראה מהמילה 'מתרפקת'⁴⁵, שפירושו נשענת על המרפק. השם העברי של אזור זה הוא אציל⁴⁶ או עציל⁴⁷.

הזרוע — הוא חלק היד מפרק הכתף ועד המרפק. החלק השרירי המוגבה במרכז הזרוע נקרא קיבורת⁴⁸, שכן קיבורת בארמית היא לשון פקעת וציבור. הקיבורת היא המרכז של שריר הזרוע הדו-ראשי. 'זרוע' משמש בהשאלה לתכונת הגבורה והכוח באופן כללי⁴⁹.

מומים ביד ובאצבעות

לעניין כהן — חז"ל מנו מספר מומים ביד, אשר מתייחסים להגדרת מומי כהן⁵⁰:

מי שנשברה עצם ידו, והוא שיהא ניכר⁵¹.

האצבע שבה קומצים את המנחה; אמה, הנקראת כך, כי היא משלימה את מידת האורך 'אמה', ששיעורה מהמרפק ועד קצה האצבע השלישית, שהיא הארוכה באצבעות כף היד. אצבע זו נקראת גם צרדה³³; אצבע, שם זה משמש הן לאצבע השנייה-המורה, והן לכל אחד מהאצבעות ביד וברגל³⁴; גודל³⁵, או אגודל³⁶, או בוהן³⁷. קשרי האצבעות הם הפרקים [חוליות] של חלקי האצבעות³⁸.

עצם הקנה או האמה — במקרא ובחז"ל יש התייחסות רק לעצם אחת בין הזרוע לבין כף היד, והיא עצם הקנה או האמה. אכן יש לציין כי למעשה יש שתי עצמות בין פרק המרפק לבין שורש כף היד³⁹.

הקנה כעצם ראשית ביד מזוכרת רק במקום אחד במקרא⁴⁰. במקומות אחרים במקרא משמש המושג 'קנה' לגבעול של צמח⁴¹, לצמח בר הגדל על מים⁴², ולזרוע של המנורה במקדש⁴³.

המושג 'אמה' במקרא מתייחס למידת אורך, כאורך הקנה, אך לא מוזכר מושג זה כעצם של היד. בימינו המושג 'אמה'

ב. [47] ראה שיטמ"ק ורגמ"ה ערכין יט ב. אמנם רש"י שבת צב א ד"ה מרפק, ונידה ל ב ד"ה אציליו, תירגם שני מושגים אלו אישיל"א או אישיליש, שפירושו בית השחי, אך ראה באריכות בתוס' שבת צב א ד"ה במרפקו, שחלקו על רש"י ותירגמו מרפק כמשמעו בימינו. [48] עירובין צה ב; מנחות לו א; ערכין יט ב. [49] דברים כו ח; איוב כב ח. [50] המומים סוכמו בבכורות מ א; שם מה א; רמב"ם ביאת מקדש ז ט; שם ח יא. [51] גמ' ורמב"ם שם. וראה כס"מ שם; חזון נחום בכורות פ"ו מ"ח.

ב. [33] משנה יומא א ז. וראה שם במשמעות השם. [34] שמו"ב כא כ; דניאל ב מא-מב, ה ה. [35] יומא לח ב. [36] שבת סב ב. [37] שמות כט כ, והכוונה הן ליד והן לרגל. [38] סוטה לט ב, וברש"י שם ד"ה לכוף. [39] ראה לעיל ברקע המדעי. [40] איוב לא כב. [41] בראשית מא ה. [42] ישעיה יט ו. [43] שמות לו יט. וראה בספרו של פרויס, עמ' 50, על גלגולי המושג 'קנה' בימי הביניים. [44] elbow. [45] שיר השירים ח ה. [46] יחזקאל מד יח; סנהדרין סה ב; זבחים יח

אצבעות מורכבות זו על זו.

אצבעות קלוטות, היינו אצבעות שמחוברות ביניהן, מצב המכונה אידקות האצבעות⁵². מדובר בחיבור עד למטה מן הפרק, ודווקא בפרק הראשון הסמוך לכף היד. ניתן לחתוך ולהפריד בין האצבעות⁵³, ולפיכך אם חתכן והפרישן עד למטה מן הפרק — כשר.

מי שיש לו שש אצבעות בידיו או ברגליו, היינו מצב של ריבוי אצבעות⁵⁴. זה היה מצבו של הפלשתי שהרגו יהונתן בן שמעה אחי דוד⁵⁵, וכן מתואר איש כזה שבא לפני רבי טרפון⁵⁶. קיימים סוגים שונים של ריבוי אצבעות, לעתים הן נספרות עם שאר האצבעות על גב היד, ולעתים אינן נספרות; לעתים יש להן ציפורן ולעתים אין להן ציפורן⁵⁷. מי שיש בידו אצבע יתירה וחתך את היתירה — כשר, אבל אם היה בה עצם, אפילו חתכה — פסול.

מי שחסר אצבע מידו.

מי שפיקה יוצאת מגודלו.

לעניין טומאה — אצבע יתירה שפרשה מן המת, דינה כשאר האיברים, שאם יש בה ציפורן היא מטמאה במגע

ובמשא ובאוהל, אפילו יש בה פחות מכזית בשר⁵⁸. לעומת זאת אצבע יתירה של מת שאין בה ציפורן, ואינה נספרת על גב היד, ואין בה כזית בשר, מטמאה רק במגע ובמשא ולא באוהל⁵⁹.

ד. היד בהלכות שונות

יד ימין — כל מקום שנאמר יד בתורה אינה אלא ימין⁶⁰, והיינו דווקא בענייני עבודת המקדש⁶¹, אבל בדינים אחרים כל מקום שנאמר בו יד אינה אלא שמאל⁶².

רוב המצוות והחובבים הקשורים ביד מתקיימים דווקא ביד ימין, אך יש מיעוט מצוות המתקיימות דווקא ביד שמאל⁶². יש מצוות וחובבים שהיעדר יד אחת או היעדר שתי הידיים גורמות לביטולן או לשינוי בהם⁶³.

להלן רשימת נושאים הלכתיים שיד האדם משמשת בהם מקום המצווה:

הנחת תפילין של יד⁶⁴. המיקום הוא על הקיבורת שבזרוע⁶⁵.

קידוש ידיים (ורגליים) של הכהנים במקדש⁶⁶. המיקום הוא עד פרק החיבור שבין היד והקנה, היינו שורש כף היד⁶⁷.

[60] זבחים כד א; מנחות י א. [61] פיהמ"ש לרמב"ם רפ"ב דזבחים. [62] ראה ע' אטר. [63] ראה ע' גדם. [64] שמות יג ט; שם יג טז; דברים ו ח. [65] ערכין יט ב; רמב"ם תפילין ד ב; טושו"ע או"ח כז א. [66] שמות ל יח-כא. [67] תוספתא ידיים רפ"ב; חולין קו ב; ערכין יט ב. וראה רש"י ותוס' חולין שם.

[52] syndactyly. [53] בכורות מה א. [54] polydactyly. [55] שמו"ב כא ב. [56] בכורות מה ב. וראה שם מחלוקת תנאים, אם זה יתרון או חסרון לאדם. [57] נידה מט ב. [58] נידה מט ב; רמב"ם טומאת מת ב ז. [59] בכורות מה א; רמב"ם שם. וראה מנ"ח מ' רסג אות ח; אור שמח על הרמב"ם שם.

כפיים, היינו הכהנים מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם, ומגביהים יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית, ופושטים ידיהם, וחולקים אצבעותיהם, ומכוונים לעשות חמישה אווירים, ופורשים כפיהם כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים⁷⁸.

ארבע מינים — בסוכות נוטלים לולב, הדס וערבה ביד ימין ואתרוג ביד שמאל⁷⁹.

גט וקניינים — משקיבלה האשה את הגט לידה, הרי היא מגורשת⁸⁰; וכן לעניין גניבה, משנטל לידו את החפץ, נתחייב בגניבה⁸¹; וכן באבדה, משהגיע החפץ ליד המוצא, זכה בו⁸²; וכן לעניין קידושין, משהגיע כסף הקידושין או שטר הקידושין ליד האשה, הרי היא מקודשת⁸³; וכן גט שחרור של עבד כנעני, שמשעה שהגיע שטר השחרור לידו, יצא לחירות⁸⁴; וכן בקניין, משהגיע החפץ ליד הקונה הרי זה שלו, אלא שנחלקו הראשונים אם קניין-יד הוא בעצם ההגעה ליד, או דווקא אם הגביה או משך⁸⁵.

נהגו הסוחרים לגמור קניין על ידי תקיעת כף, וזה נחשב כקניין⁸⁶.

נטילת ידיים — מעיקר הדין חייבים בנטילת ידיים במקרים הבאים: כהנים לפני נשיאת כפיים⁶⁸; כל אדם כשיבוא לאכול פת שמברכים עליו 'המוציא'⁶⁹; כל אדם לפני שעומד לתפילה⁷⁰. בכל אלו נוטל ידיו עד הפרק שבין שורש כף היד לבין האמה.

יש עוד מצבים שבהם תיקנו נטילת ידיים, אם משום נקיות ואם כדי להסיר רוח רעה השורה על הידיים⁷¹. יש מי שסיכם את הדברים הצריכים נטילה (של הידיים) במים כדלקמן: הקם מהמיטה לאחר שינה⁷², והיוצא מבית הכסא, אפילו לא עשה צרכיו⁷³, ובוודאי לאחר עשיית צרכיו, והיוצא מבית המרחץ, אפילו לא רחץ שם⁷⁴, והנוטל צפורניו, והחולץ מנעליו אם נגע בהם בידיו, והנוגע ברגליו, והחופף ראשו, וההולך בין המתים בבית הקברות, ומי שנגע במת, ומי שמוציא כינים מבגדיו, והמשמש מיטתו, והנוגע בכינה, והנוגע בגופו בידו במקומות המטונפים, שיש בהם מילמולי זיעה⁷⁵. ובכל אלו צריך ליטול ידיו עד הפרק שבין שורש כף היד לבין האמה, ועל כל פנים עד סוף קשרי האצבעות⁷⁶.

ברכת כהנים⁷⁷ נעשית בדרך של נשיאת

טושו"ע או"ח קכח יב. [79] רמב"ם לולב ז ו; טושו"ע או"ח תרנא ב. [80] דברים כד א; גיטין עז א; רמב"ם גירושין ה א; טושו"ע אבהע"ז קלט א. [81] שמות כב ג; גיטין עז א; טושו"ע חו"מ שמוח ד. [82] ב"מ ט א; רמב"ם גולה ואבדה יז א; טושו"ע חו"מ רסח א. [83] רמב"ם אישות ד בא; טושו"ע אבהע"ז ל א. [84] קידושין כג א; רמב"ם עבדים ה ג; טושו"ע יו"ד רסז מד. [85] ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כא, ע' יד (קנין), עמ' תרפד ואילך. [86] ראה טושו"ע

והרמב"ם השמיט פרט זה. [68] סוטה לח א; רמב"ם תפילה טו ה; טושו"ע או"ח קכח ו. [69] חולין קה א; רמב"ם ברכות ו ב; טושו"ע או"ח קנח א. [70] ברכות טו א; רמב"ם תפילה ד ב; טושו"ע או"ח צב ד. [71] ראה מ"ב סי' ד סקי"ח וסקמ"א. [72] ראה ברכות ס ב; רמב"ם תפילה ז ד; טושו"ע שם א; שם מו א. [73] מ"ב שם סק"מ. [74] מ"ב שם. [75] כל זה בטושו"ע או"ח ד יח. [76] מ"ב סי' ד סקל"ח. [77] ויקרא ט כב. [78] סוטה לח א; רמב"ם תפילה יד ג;

טומאת ידיים — חכמים גזרו גזרה מיוחדת על טומאת ידיים⁸⁷, מכיוון שידיים עסקניות הן⁸⁸. שלמה המלך ובית דינו גזרו על טומאת ידיים לטמא את הקודש, הלל ושמאי הוסיפו אף לעניין תרומה, אלא שגזרתם לא התקבלה, עד שבאו תלמידיהם וחזרו וגזרו על הידיים במסגרת שמונה עשר דבר⁸⁹.

בשבועה — בתקופת התורה נשבעו בהרמת יד⁹⁰, או שימת יד הנשבע תחת ירך המשביע⁹¹. על פי ההלכה, הנשבע או חזו ספר תורה בזרועו, והוא עומד ונשבע בשם או בכינוי בשבועה או באלה מפיו או מפי הדיינים⁹², ואם השביעהו הדיינים בלא נקיטת חפץ בידו, חוזר ונשבע וספר תורה בידו⁹³.

סמיכה לשררה — מינוי סמכות והאצלת סמכות נעשתה על ידי סמיכת ידיים⁹⁴, ואף שכיום אין נוהגים כן, נשאר המושג 'סמיכה' למינוי לרבנות או דיינות.

סמיכה בקרבנות — סמיכת ידיים של המקריב על ראש הקרבן⁹⁵. כל קרבנות בהמה שיקריב היחיד, בין חובה בין נדבה, סומך עליהן כשהם חיים⁹⁶, וצריך הסומך לסמוך בכל כוחו בשתי ידיו על ראש הבהמה⁹⁷.

בניזיר — תנופת הזרוע של איל ניזיר, החזה והשוק, וחלת מצה ורקיק מצה. כל אלו מניחים על יד הניזיר, והכהן מניח ידיו תחת ידי הבעלים ומניף⁹⁸.

בסוטה — מביא עשרון קמח שעורים, נותנו בכפיפה מצרית, ונותנו ביד האשה כדי לייגעה; אחרי שמקשים את הסוטה את מי המרים המאררים, לוקח כלי שרת שבו המנחה, ונותנו על ידה, וכהן מניח ידו תחתיה ומניפה במזרח⁹⁹.

אצבעות בהלכה — הזאת דם קרבנות של חטאות הנאכלות, היינו חטאת יחיד, על ארבע קרנות מזבח החיצון נעשות על ידי טבילת אצבע הכהן הימנית הסמוכה לאגודל, עד שיכלה כל הדם שבאצבעו, וצריך לטבול אצבעו על כל קרן וקרן. כמו כן הזאת דם חטאות הנשרפות, כמו פר ושעיר של יום הכיפורים, פר כהן משיח, פר העלם דבר של ציבור, ושעירי עבודה זרה, שמזים את דמם על מזבח הזהב ועל הפרוכת המבדלת בין הקודש ובין קודש הקדשים, דינם כמבואר לעיל¹⁰⁰; וכן בפרה אדומה לאחר שחיתתה, מזה באצבעו הימנית מן הדם שבכפו השמאלית שבע פעמים כנגד בית קדשי הקדשים¹⁰¹; הזאת שמן על מצורע המיטהר אף היא

ח"מ רא ב, ובנו"כ שם. [87] משנה זבים ה יב; שבת יג ב; פסחים יט ב; רמב"ם אבות הטומאות ח ח. ומסכת מיוחדת, מסכת ידיים, חוברה על דיני טומאת ידיים ונטילתן. [88] שבת יד א. [89] שבת יד ב-טו א. [90] בראשית יד כב. [91] בראשית כד ב; שם מז כט. [92] שבועות לח ב; רמב"ם שבועות יא ח; טוש"ע ח"מ פז יד-יז. [93] רמב"ם שם

יא. [94] במדבר כז יח; דברים לד ט. [95] ויקרא א ד ועוד. [96] מנחות צב-צג; רמב"ם מעשה הקרבנות ג ו. [97] מנחות שם; רמב"ם שם יג. [98] במדבר ו יט-כ; רמב"ם מעשה הקרבנות ט ט. [99] במדבר ה כה; רמב"ם סוטה ג יב, טו. [100] ויקרא ד וז, ל; שם טז יד, יט; זבחים נג ב; רמב"ם מעשה הקרבנות ה ז-טז. [101] במדבר יט ד; רמב"ם

ואומרים 'שימך אלקים כאפרים וכמנשה', ויכולים להוסיף ברכות כפי צחות לשונו¹¹².

כוס של ברכה — המברך נוטל את הכוס בשתי ידיו, ונותנו לימינו, ולא יסייע בשמאלו¹¹³, ונכון להעמיד את הכוס על כף ימינו כשאצבעותיו זקופות סביבה¹¹⁴. דין זה נכון בכוס של ברכת המזון¹¹⁵, והוא הדין בכוס של קידוש בליל שבת¹¹⁶, ובכוס של הבדלה¹¹⁷, ובוודאי הוא הדין בכל כוס ברכה, כגון בקידושי אשה, בברית מילה וכיו"ב.

'היד' בבהמה

שתי הגפיים הקדמיות בבהמה מכונות ידיים.

בדיני טריפות — באופן עקרוני נקבע על ידי הפוסקים שאין שום טריפות בידיים של הבהמה¹¹⁸. כלל זה נלמד מהדין בתלמוד שבהמה שיש לה רק יד אחת, או שהיו לה שלוש ידיים, מותרת באכילה ואיננה טריפה¹¹⁹. וכן מהדין בתלמוד ששמוטת יד בבהמה — כשרה¹²⁰, והכוונה לשמוטת הכתף¹²¹. בדין שמוטת

נעשית באצבע¹⁰²; ראשי אצבעות הם ראשי איברים שאינם מטמאים משום מחיה בטומאת צרעת¹⁰³, ועבד כנעני יוצא בהם לחירות¹⁰⁴; בעת טהרת המצורע מטומאתו נותן כהן מדם האשם על תנוך אוזנו הימנית, ועל כהן ידו הימנית ועל כהן ורגלו הימנית של המצורע¹⁰⁵.

כל מקום בתורה שנאמר אצבע אינה אלא בימין¹⁰⁶.

במצורע — אם אין לו כהן יד ימין (או כהן רגל ימין או אוזן ימין), נחלקו תנאים בדבר: יש אומרים, שאין לו טהרה עולמית; יש אומרים, שנותן הדם על מקום הגדם; ויש אומרים שנותן על כהן שמאל¹⁰⁷. הלכה שאין לו טהרה עולמית¹⁰⁸. יש אומרים, שהיינו דווקא אם נקטע הבהן לאחר שהזקק לטהרה, אבל אם נקטע קודם לכן, לדברי הכל נותן על מקומו ונטהר¹⁰⁹; ויש אומרים, שאף אם היה הבהן קטוע לפני כן, אין לו טהרה עולמית¹¹⁰.

ברכה — היד שימשה לברכה¹¹¹, ומכאן המנהג לברך את הילדים בליל שבת על ידי הנחת שתי הידיים על ראש כל ילד,

[111] בראשית מח יד. [112] סדור יעבץ, הנהגת ליל שבת, אות ז. [113] ברכות נא א; טושו"ע א"ח קפג ד. [114] מ"ב שם סקט"ו. [115] המקורות בהערות קודמות. [116] ראה שמירת שבת כהלכתה פמ"ז סכ"ט. [117] ראה שמירת שבת כהלכתה פ"ס סכ"ד. [118] א"ה סי' עה; מאירי חולין נו א. [119] חולין נח ב; רמב"ם שחיטה ח יא; טושו"ע י"ד נג א (והזכיר רק שלוש ידיים ולא יד אחת). [120] חולין נו א; רמב"ם שם י ד; טושו"ע שם. [121] רש"י חולין שם.

פרה אדומה ג ב. וראה בראב"ד ובכס"מ שם. [102] ויקרא יד טז. [103] נגעים ו ז; רמב"ם טומאת צרעת ג ח. [104] קידושין כה א; רמב"ם עבדים ה ה; טושו"ע י"ד רסז כז. [105] ויקרא יד יד. [106] זבחים כד א; מנחות י א; חולין כב א. [107] נגעים יד ט; סנהדרין מה ב. [108] רמב"ם מחוסרי כפרה ה א. [109] תוס' סנהדרין מה ב. וראה גם ברא"ש, ר"ש ורע"ב נגעים שם. [110] תוס' יו"ט נגעים שם, בדעת הרמב"ם. וראה עוד שו"ת חות יאיר סי' קסז; חזו"א נגעים סי' יב סקכ"א.

היד עגולה כשל חמור, אף על פי שהיא סדוקה ופרוסה; אם היתה ידה קלוטה כשל חמור; נגממו טלפיה וזכרותם עמם; נשברה עצם ידה¹²⁹.

במתנות כהונה — הזרוע היא אחת מהמתנות שמצווה ליתנן לכהן מבהמה טהורה לאחר השחיטה¹³⁰. הגדרת הזרוע לעניין זה: מן הפרק של הארכובה ועד כף של יד, ודווקא של יד ימין¹³¹.

נזיר — ביום שנגמרה נזירותו חייב להביא שלשה קרבנות, ובניהם איל לשלמים. באיל נזיר יש דין מיוחד, שלאחר שנתבשל בשר האיל, לוקח הכהן את הזרוע הבשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד יחד עם החוזה והשוק והאימורים, ומניח הכל על ידי הנזיר, והכהן מניח ידיו תחת ידי הנזיר ומניף¹³². הזרוע ויתר החלקים המשתתפים בתנופה נקראים 'המורם מאיל נזיר'¹³³, ואינם נאכלים אלא לכהנים, לנשיהם, לבניהם ולעבדיהם¹³⁴.

היד — יש אומרים, שאפילו נשמטה הכתף ממקום חיבורה לצלעות ולשדרה, הבהמה כשרה, ואין חוששים שמא ניקבה הריאה¹²²; יש אומרים, שמכל מקום אם עברה המכה מעבר לצלעות — טריפה, כי חוששים שמא ניקבה הריאה¹²³; ויש אומרים, שהבהמה כשרה דווקא אם נשמטה היד בקצה התחתון, במקום החיבור לארכובה התחתונה, אבל אם נשמטה ממקום חיבורה בכתף — טריפה¹²⁴, ויש מי שכתב שפירוש זה הוא נגד דברי הגמרא, ואין הלכה כן¹²⁵.

הפוסקים הוסיפו שגם אם נשברה היד — כשרה¹²⁶. וכן נחתכה היד, אפילו בתוך הארכובה או למעלה מהארכובה, או בתוך צומת הגידים — כשרה, שאין טריפות צומת הגידים אלא ברגליים ולא בידיים¹²⁷.

ניקור — חוטי הדם (עורקים וורידים) שביד אסורים משום דם, וצריכים ניקור¹²⁸.

מומים הפוסלים בהמה לקרבן — יד יתרה; יד חסרה; אם היתה אחת מפרסות

מאכלות אסורות ז יג; טושו"ע יו"ד סה א. וראה בהגדרת מיקום החוטים ברש"י חולין שם; רוקח סי' תט; רשב"א, ר"ן ומאירי, חולין שם; טושו"ע שם. [129] בכורות מ א; שם מד א; רמב"ם אסורי מזבח ב ה; שם ביאת מקדש ז ט. [130] דברים יח ג. [131] תוספתא חולין פ"ט; חולין קלד ב; רמב"ם בכורים ט יח; טושו"ע יו"ד סא ב. [132] במדבר ו יט כ; רמב"ם מעשה הקרבנות ט ט. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך א, ע' איל נזיר, בפרטי הדינים, ובדרך הבישול. [133] רמב"ם שם יב. [134] זבחים נה א.

[122] ראה רמב"ם, טושו"ע ומאירי שם; מרדכי חולין סי' תרלד; כס"מ שחיטה י ד; ש"ך יו"ד סי' נג סק"א. [123] ראבי"ה סי' אלף פט; או"ה כלל נ אות ו; הג"א חולין פ"ד סי' ז; רמ"א יו"ד נג א. [124] ב"ח יו"ד סי' נג; רמ"א שם; תפא"י חולין פ"ד ביכין סוף אות מח. [125] יש"ש חולין פ"ג סי' צט. [126] טושו"ע שם. [127] ראה תוס' חולין שם ד"ה שמוטת; רמב"ם וטושו"ע שם; או"ה הארוך, כלל ג אות ו; סמ"ק מ' רא; ספר העיטור הל' שחיטה ד"ה ארכובה; ראבי"ה חולין סי' אלף פט; או"ז ח"א סי' תמב; ריקנאטי סי' רה. [128] חולין צג א; רמב"ם